

УДК 336. 011

САЛИГА С.Я., д.е.н.,
ГНЕУШЕВА В.О.
м. Запоріжжя

СТРУКТУРА ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ

***Анотація.** Досліджені склад та структура витрат домогосподарств. Проаналізовані динаміка заощаджень населення та структура сукупних витрат домогосподарств України.*

***Ключові слова.** Домогосподарства, грошові витрати, сукупні витрати, заощадження.*

***Аннотация.** Исследованы состав и структура расходов домохозяйств. Проанализированы динамика сбережений населения и структура совокупных расходов домохозяйств Украины.*

***Ключевые слова.** Домохозяйства, денежные расходы, совокупные расходы, сбережения.*

***Abstract.** Were investigated the composition and structure of household expenditure. Analyzed the dynamics of savings and total cost structure of Ukrainian households.*

***Key words.** household, cash expenditures, total costs, savings*

Постановка проблеми. За економічним змістом, домогосподарства – це господарські структури ви-
няткового зразка. Їх діяльність базується на формуванні та використанні фондів фінансових ресурсів.

Видатні вчені К.Р.Макконел і С.Л. Брю вважають, що домогосподарства відіграють подвійну роль у національній економіці. По-перше, домогосподарство є постачальником усіх економічних ресурсів, а по-друге, домогосподарство це основний споживач більшої частини національного продукту. Тобто, домогосподарство розглядається з двох позицій: як група отримувачів доходів і як група, що витрачає кошти.

Витрати домашнього господарства можна охарактеризувати як фактичні витрати грошових і матеріальних ресурсів, що направляються на задоволення поточних потреб домогосподарства, і які необхідні для забезпечення його життєдіяльності й розвитку [4].

Тому дослідження складу і структури витрат домогосподарств є надзвичайно актуальним, особливо в умовах сучасної економічної кризи.

Доходи домогосподарств визначають їх витатки. В межах цих доходів формується рівень життя населення. Збільшення доходів і, як наслідок, збільшення сукупних витрат є позитивним показником підвищення життєвого рівня.

Аналіз публікацій. Проблеми задоволення потреб людини й оптимізації витрат на їхню реалізацію досліджувалися багатьма представниками світової економічної науки. При цьому основний акцент, як правило, робився на вивченні процесів споживання й заощадження (Дж. М. Кейнс, С. Коваль, А. Маршалл, Ф. Модільяні, І. Фішер, М. Фрідман) [4].

На пострадянському просторі дослідженню сутності домашнього господарства присвячені праці Д.В. Сергєєва, Р. М. Нурєєва, Н.В. Манохіної, В.М. Жеребіна, І.І. Осипової Б.М. Левіна, І.С. Калабіхіної, Т.В. Жилкіної, Кізими Т. О. та інших.

Сучасні вітчизняні дослідники в основному вивчають джерела і тенденції формування, а також напрямки регулювання доходів домогосподарств, не приділяючи значної уваги здійсненню членами домашнього господарства витрат.

Тому дослідження складу і структури витрат домашніх господарств є надзвичайно актуальним. Крім

того, формування належної культури використання зароблених членами домогосподарств доходів повинне стати одним з найважливіших пріоритетів сучасної економічної політики в Україні [4].

Метою статті є визначення складу та дослідження структури витрат домогосподарств України на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу. Рівень доходів і спроможність за їх рахунок забезпечувати не лише першочергові потреби членів домогосподарств, але й здійснювати розвиток людського капіталу, можна простежити за допомогою витрат домогосподарств.

До складу грошових витрат домогосподарств входять: витрати на купівлю продуктів харчування, алкогольних і тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату послуг, витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам і іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, будівництва, придбання акцій, валюти, збільшення вкладів до банківських установ, аліменти, податки (крім прибуткового), збори, внески та інше.

Сукупні витрати домогосподарств складаються з грошових витрат, а також вартості спожитих домогосподарством і подарованих ним родичам та іншим особам продуктів харчування, отриманих із особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель, суми пільг і безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, сума безготівкових пільг на проїзд у транспорті, на оплату телефону, путівок у санаторно-курортні заклади, на купівлю ліків, лікування тощо.

До витрат та заощаджень населення належать: витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно і інші сплачені поточні трансферти; нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів, а також приріст фінансових активів у вигляді заощаджень у вкладах, іноземній валюті тощо.

Як видно з таблиці 1, у структурі витрат найбільшу питому вагу займають витрати на придбання товарів

Таблиця 1

Динаміка витрат населення України

Показник/роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Витрати та заощадження – всього, млн. грн.	185073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101175
в тому числі:									
придбання товарів та послуг, %	82,99	83,80	80,85	80,43	81,70	81,75	82,26	79,28	76,12
доходи від власності (сплачені), %	0,18	0,42	0,68	0,92	1,77	2,72	3,60	4,23	2,62
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти, %	7,61	8,24	6,94	6,68	7,16	7,87	7,99	7,50	6,56
приріст фінансових активів, %	7,89	6,77	10,35	10,80	7,85	6,07	2,66	7,81	12,92

та послуг, в 2002 році їх питома вага складала 82,99 %, У порівнянні з цими витратами, інші майже не мають суттєвого значення, що свідчить про недостатній рівень доходів населення, які майже повністю використовуються на споживання [2].

Значний інтерес становить приріст фінансових активів, хоча питома вага їх незначна: у 2002 році – 7,89 %, а у 2010 році зросла до 12,92 %, більше значення має їх формування, а саме за рахунок заощаджень та позик. Це свідчить про наявність певної суми вільних грошових коштів у населення, що і дозволяло здійснювати заощадження. За результатами досліджень, в Україні 53 % населення зберігає вільну готівку дома, 42 % заощаджень у гривнях, і лише 11 % – в іноземній валюті.

Витрати населення почали значно зростати саме з 2006 року, і зросли майже на 24 % порівняно з попереднім роком. Зростання доходів населення, яке відбулося завдяки зростанню соціальних виплат, збільшення рівня мінімальної заробітної плати, зростання розмірів пенсій та окремих видів соціальної допомоги відповідно вплинули на збільшення середньомісячних сукупних витрат домогосподарств і сприяли скороченню диференціації населення за рівнем добробуту.

Протягом 2008–2009 років, в період фінансово-економічної кризи, витрати домогосподарств збільшились на 2,7 %, приріст заощаджень становив 58,6 %. Найбільша частка коштів населення в загальній структурі витрат і заощаджень упродовж 2009 року була направлена на придбання товарів та послуг і мала тенденцію до скорочення з 82,26 % за попередній рік до 79,28 % за 2009 рік. Це відбувалось як за рахунок зниження реальної заробітної плати, так і шляхом зростання частки приросту фінансових активів внаслідок зростання вкладів домогосподарств у банках в іноземній валюті та зменшення видачі позик населенню.

На тлі тенденції зменшення реальних доходів домогосподарств, схильність до заощаджень зростає. За останні роки іноземна валютна готівка поза банківською системою зросла в Україні на 58 млрд., пік цього явища припав на 2007–2010 роки.

Аналізуючи динаміку заощаджень (рис. 1), у період 2002–2010 років, можна зауважити, що починаючи з 2005 року почалось істотне зростання заощаджень в іноземній валюті та в цінних паперах. Проте з початком кризи різко знизився обсяг грошових вкладів у цінних паперах та нагромадження нефінансових активів, стрімко зросли заощадження в іноземній валюті, що насамперед пов’язано зі стрімкою девальвацією гривні (з початку 2009 року гривня втратила близько 40 % своєї вартості).

За даними статистичних досліджень, наведених у таблиці 2, у структурі сукупних витрат домогосподарств, на протязі 10 років, найбільшу питому вагу займають споживчі сукупні витрати. Наприклад, у 2000 році вони склали 93,3 %. Питома вага витрат на продукти харчування коливається від 64,9% в 2000 році до 51,6 % у 2010 році, що свідчить про низький рівень доходів населення та неможливість повноцінного розвитку, з огляду на необхідність забезпечення в першу чергу фізіологічних потреб індивіда. За даними Рахункової палати, за 2010 рік прожитковий мінімум номінально збільшився на 2,2 %, однак з урахуванням індексу споживчих цін реально знизився на

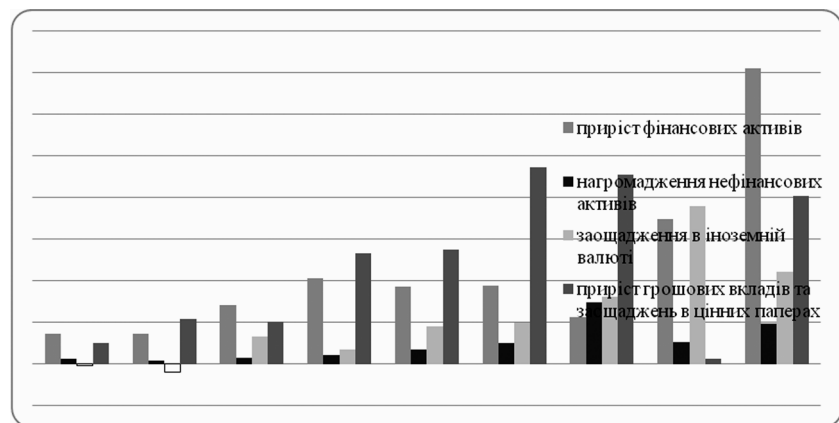

Рис. 1. Динаміка заощаджень населення України

Таблиця 2

Структура сукупних витрат українських домогосподарств

Показник	Роки										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Споживчі сукупні витрати, % в тому числі:	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90	86,2	87,8	90
продукти харчування та безалкогольні напої, %	64,9	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50	51,6
Неспоживчі сукупні витрати, %	6,7	6,3	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10	13,8	12,2	10

7,2 % [2]. У структурі витрат громадян, які отримують дохід на рівні прожиткового мінімуму, близько 80 % становлять продукти харчування.

Структура споживання домашніх господарств, починаючи з 2000 року, одноманітна та значною мірою зміщена в бік товарів першої необхідності та обов'язкових послуг (оплата житла та комунальних послуг, одяг, взуття).

Аналіз даних таблиці 3 щодо структури витрат домогосподарств України в залежності від рівня доходів підтверджує, що зі зростанням середньодушових загальних доходів питома вага витрат домогосподарств на продовольчі витрати зменшується, тоді як частка витрат на непродовольчі товари та послуги зростає.

Так, питома вага витрат домогосподарств на продовольчі товари у групі з найнижчими доходами у 1,8 рази перевищує аналогічний показник у групі домогосподарств з найвищими доходами, тоді як частка витрат на непродовольчі товари та послуги є нижчою у 1,3 рази, на неспоживчі сукупні витрати – майже у 9 разів, порівняно з групою домогосподарств, які отримують доходи понад 1920,0 грн. у місяць.

Хоча за останні роки добробут населення України дещо покращився, все ж таки значною залишається кількість бідних громадян, це пов'язано з тим, що в

країні існує ступінь соціальної стратифікації суспільства, поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви, які мають різний престиж, владу, освіту.

Середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства за 9 місяців 2011 року склали 3427 грн., що на 14 % більше, ніж у відповідному періоді 2010 року. Міське домогосподарство витратило в середньому за місяць 3593 грн., сільське – 3053 грн. У середньому на одного члена домогосподарства сукупні витрати становили 1323 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 1420 грн., у сільських – 1131 грн.

Серед усіх сукупних витрат домогосподарств, як і у січні-вересні 2010 року, 90 % становили споживчі витрати. Найбільш вагомою статтею (54 %) сукупних витрат домогосподарств залишаються витрати на харчування (включаючи харчування поза домом). Порівняно з 9 місяцями 2010 року частка цих витрат збільшилася на 0,3 відсоткового пункту. Сільські домогосподарства спрямовували на харчування більшу частину сукупних витрат, ніж міські. Кількість основних продуктів харчування, спожитих однією особою в домогосподарствах з дітьми, була в 1,5-1,1 рази меншою, ніж у домогосподарствах без дітей (рис. 2).

Таблиця 3

Структура сукупних витрат домогосподарств України із різними середньодушовими загальними доходами, 2010 рік

Середньодушові загальні доходи у місяць, грн.	Частка сукупних витрат на одне домогосподарство, %			
	продовольчі товари	непродовольчі товари	послуги	неспоживчі сукупні витрати
До 300,0	68,7	17,5	11,1	2,7
300,1–480,0	69,9	16,6	9,5	4
480,1–660,0	64,4	19,3	10,7	5,6
660,1–840,0	60,4	19,7	12,2	7,7
840,1–1020,0	58,3	20,7	12,7	8,3
1020,1–1200,0	56,3	20,3	14,1	9,3
1200,1–1380,0	52,6	20,9	14,2	12,3
1380,1–1560,0	50,8	20,2	15,7	13,3
1560,1–1740,0	48,8	21,4	16	13,8
1740,1–1920,0	48,5	20,9	16,9	13,7
Понад 1920,0	38,2	18,3	19,6	23,9

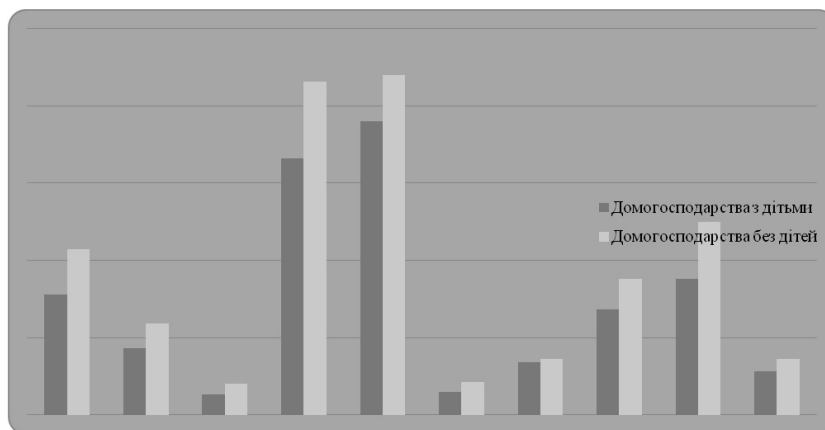

Рис. 2. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах з дітьми та без дітей

На купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства направляли, як і у січні-вересні 2010 року, третину усіх витрат. Частка неспоживчих сукупних витрат зменшилася на 0,4 відсоткового пункту і склала десятю частину усіх витрат домогосподарств [1].

У структурі сукупних витрат домогосподарств оплата житла, комунальних послуг (з урахуванням суми безготівкових пільг та субсидій) становила 8 %

або 266 грн. на місяць (у січні-вересні 2010 року – 7% або 218 грн.). Зростання розміру витрат на оплату житла, комунальних послуг на 22% в основному зумовлене зростанням тарифів на зазначені послуги на 19%.

Найменш забезпечені домогосподарства та домогосподарства з доходами нижче прожиткового мінімуму направляли на оплату житла, комунальних продуктів та послуг майже таку ж частку своїх сукупних витрат, як і заможні: відповідно по 8% проти 7%.

Висновки. Найважливішою передумовою успіху у вирішенні проблеми формування та використання фінансових ресурсів домашніх господарств у фінансовій системі є проведення аналізу доходів і витрат населення, визначення особливостей зміни структури їх заощаджень.

Структура витрат домогосподарств, як ніщо інше дуже добре показує, росте або падає рівень життя населення.

За наведеними даними можна сказати, що найбільш вагомою статтею сукупних витрат домогосподарств залишаються витрати на харчування (включаючи харчування поза домом). Один із самих чутливих показників бідності в Україні – це показник споживання хліба на душу населення. Завжди коли рівень життя падає, населення більше споживає хліба, при цьому менше купують і споживають м'яса й риби, як більш дорогих продуктів харчування. В 2011 році середнє споживання хліба й хлібобулочних виробів було 9,2 кг на місяць, що на 14% менше, чим в 2001 році. У той же

момент, в 2011 році один українець у середньому за місяць з'їдав 5,1 кг м'яса й різних м'ясопродуктів, що на 82% більше, ніж в 2001 році. Споживання риби за останні десять років виросло на 21%.

Протягом останніх років в Україні спостерігаються загалом позитивні зрушення в рівні спостережних загальних доходів населення – збільшення мінімальної заробітної плати, пенсійних виплат, доходів від підприємництва і трансфертів у вигляді пільг та субсидій. Зростають також витрати та заощадження. Відбуваються зміни у структурі витрат домогосподарств, що характеризує певне підвищення рівня добробуту населення України. Проте загальний рівень доходів у країні залишається вкрай низьким, у першу чергу, внаслідок низьких стандартів оплати праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витрати та заощадження населення у 2002–2010 роках [Електронний ресурс] // Річний звіт Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Доходи та витрати населення України у 2002–2010 роках [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кізіма Т.О. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект / Т.О. Кізіма // Вісник Тернопільського національного економічного університету: Журнал. – 2009. – № 2. – С. 61-70
4. Кизыма Т.А. Расходы домохозяйств: сущность и классификация [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64211.doc.htm.